

mu prostorově časových vztahů objektivního světa. Vědecká činnost pak je možná jen tehdy, když jde nejen o pohyb poznávání podle studovaných objektů, ale i o vědomí způsobů a norem poznávací činnosti, vlastních kolektivnímu subjektu. Vědecká teorie poznání, jak Lektorskij ukazuje, je zvláštním druhem reflexe nad poznáním a klade si za úkol vyčlenit nezbytné podmínky jakéhokoli poznání, stanovit všeobecné poznávací normy. Za důležitý rys této teorie považuje Lektorskij skutečnost, že obraz charakteristik reálně existujícího poznání je v ní realizován v jednotě s předpisováním určitých norem poznávací činnosti. Celkový obraz poznání vědy, vytvářený teorií poznání, se sám zapojuje do reálného chodu poznání a v určitém ohledu ho přetváří.

Celkově lze říci, že se autor pokusil ukázat z pozic dialektického materialismu základní linie řešení jednak těch problémů, které byly vymezeny v dějinách vědy, a jednak těch otázek, které se aktuálně posuzují v souvislosti s rozvojem soudobé vědy, s nejnovějšími údaji psychologie, teorie vědy a logicko-metodologických výzkumů. Vzniklo tak dílo, k němuž se zřejmě budou pro poznání a inspiraci obracet specialisté z řady vědních oborů po dlouhou dobu.

Rudolf Steindl

B. G. Luk'janov: Metodologičeskije problemy chudožestvennoj kritiki (Metodologické problémy umělecké kritiky)

Moskva, Nauka 1980, 331 s.

Problém objektivního hodnocení uměleckých děl je patrně jedním z nejstarších problémů v dějinách vědy o umění. Čteme-li Aristotelovu *Poetiku* nebo listujeme-li Filostratovými popisy obrazů, ihned se přesvědčíme, že oba hledají a zčásti i používají to, co dnes obvykle nazýváme „kritérii hodnocení“ uměleckých děl. Od prvních chvil svého styku s uměním člověk totiž potřeboval nějaké spolehlivé prostředky k jeho analýze a hodnocení. A právě tím se, jak známo, zabývá i současná umělecká kritika.

O její podstatě se ovšem dodnes vedou spory. A je i nemálo lidí, kteří upírají umělecké kritice jakoukoli vědeckost a přesvědčivost, neboť se domnívají, že o umění lze zcela spolehlivě soudit jen na základě vlastního vnitřního citění, intuice.

B. G. Luk'janov, autor knihy *Metodologičeskije problemy umělecké kritiky*, zastává odlišné stanovisko, jež, jak přesvědčivě dokazuje, vychází z nejlepších tradic světového estetického myšlení. Jeho podstata spočívá v tom, že umělecká kritika je chápána jako určitý poznávací proces, který je podřízen všem zákonitostem marxistické teorie poznání. To znamená, že umělecká kritika má jako každý jiný poznávací proces své kategorie, své vlastní zákony jejich aplikace atd. a že i na uměleckou kritiku můžeme vznášet požadavek „vědeckosti“, opodstatněnosti aj.

Máme-li náležitě ocenit obtížnost úkolu, který si B. G. Luk'janov stanovil, je třeba připomenout, že nejde o kritiku některého zvláštního druhu umění, ale o kritiku vcelku, pojatou z hlediska neobecnějších zákonitostí. Autor si klade za cíl stanovit kategorie umělecké kritiky, ukázat je při „práci“, odůvodnit jejich aplikovatelnost na jakékoli umělecké dílo, hodné toho názvu.

Jakmile čtenář pochopí tento záměr, může ihned položit oprávněnou otázku. Nechystá se snad autor předložit soubor jakýchsi přísných kategorií či vlastně šablon, které vyústí v novou normativistickou koncepci? Tak tomu však není. Autor si je vědom tohoto nebezpečí a předem vysvětluje, že stanoví *principy* analýzy a hodnocení vůbec neznámá dávat recepty na každý případ. Jestliže připomeneme — čímž poněkud předbíháme —, že jedním z nejdůležitějších kritérií hodnocení, která jsou v knize odůvodňována, je kritérium novosti, je jasné, že tu nelze mluvit o jakémkoli omezování rozvoje umění. V knize je nadto uchopen a položen problém *systémovosti* kategorií analýzy a hodnocení, což je téma zvláště zajímavé.

Výchozí pozici autora tvoří — podle našeho názoru nanejvýš správný — postulát, podle něhož je umění možné hodnotit jako společenský jev jen při respektování jeho specifičnosti. To však znamená, že povaha umění sama diktuje a předpisuje prostředky jeho poznávání. Autor používá vědecky nashomážděné údaje o systémovém charakteru objektů (v ČSSR rozpracovává tuto myšlenku Sáva Šabouk, s nímž se autor v dané otázce shoduje) a oprávněně předpokládá, že kategorie odrážející systémový objekt nemohou samy být nesystémové.

Jak buduje tento systém? Jaká je hierarchie kriticko-hodnotících kategorií?

B. G. Luk'janov se v pojetí umění opírá o leninskou teorii odrazu jako o metodologický základ, bez něhož nelze umění filozoficky pochopit. Ukazuje, jak z předpokladu přijatého na počátku (teorie odrazu jako klíč k povaze umění), nutně vyplývají všechny nejdůležitější kategorie kritiky, které jsou vzájemně tak spojeny, že jedna

z nich se nemůže objevit dříve než jiná a každá základní kategorie se může dále jakoby rozvinout ve vějíř speciálnějších kategorií („pravdivost“ umění například vede k „poznatelnosti“, „přirozenosti“, „novosti“ a mnoha dalším). Autor se tak snaží – a podle našeho názoru nikoli neúspěšně – ukázat *logiku* analýzy umění, která vede k jeho objektivnímu hodnocení.

Jaké jsou kategorie, které konkrétně vyvozuje? Jejich řetěz je, uvedeme-li je v nejobecnější podobě, následující: pravdivost, typičnost, ideál, ideovost, stranickost, lidovost, forma, zobecňující kritéria (uměleckost, krása aj.).

Zvláštní pozornost věnuje autor přechodům od jedné kategorie k jiné. Tak například „pravdivost“ neklade na první místo z tradiční úcty k této kategorii, opěvované prakticky všemi teoretiky, ale vzhledem k požadavkům teorie, která tvoří základ (tzn. teorie odrazu).

Skeptik, jenž by chtěl pochybovat o nutnosti uvedených kategorií, by velmi rychle pochopil, že nelze otřást ani jednou z nich, aniž bychom se dotkli toho filozofického základu, z něhož vyrůstají: předpokladu teorie odrazu v umění.

V knize jsou uvedeny přesvědčivé argumenty ukazující, že vzájemná souvislost kategorií byla prakticky respektována ve všech rozvinutých škálách kritiky – od čínských filozofů až po Saint-Beuva a Goetha, nemluvě o ruských revolučních demokratech.

Pro moderního čtenáře je zajímavý autorův názor na aplikovatelnost těchto kategorií na „expresivní“ druhy umění (hudbu, architekturu). B. G. Luk'janov je přesvědčen, že všechny kategorie „pracují“ ve všech druzích umění: musí však být přizpůsobeny *jazyku* příslušného druhu umění a vyžadují i svůj *objekt* zobrazení. Je přirozené, že ten, kdo chce přistupovat k hudbě s „literárními“ kritérii, nepochodí. Přihlédneme-li však ke specifčnosti hudebního obsahu, ukáže se, že například „pravda“ je v hudbě stejně závazná jako v literatuře (při analýze tohoto druhu materiálu se autor opírá o svědectví největších hudebních kritiků a skladatelů – B. Asafjeva, D. Šostakoviče, J. Kremleva aj.).

Stejně zajímavá je jedna z nejdůležitějších a nejrozsáhlejších částí knihy pojednávající o ideovosti umění. Autor ukazuje, že světové umění mělo v sobě vždy aspekt ideovosti, osvětluje dialektiku aplikace této kategorie v různých epochách a její přerůstání v kategorii stranickosti. Dokonce i buržoazní ideologové, kteří se rozcházejí s marxisticko-leninskou estetikou v hodnocení obsahu idejí a jejich významu pro uměleckou hodnotu díla, jsou stále častěji nuceni přiznat nevyhnutelnost kritéria ideovosti pro analýzu a hodnocení umění.

Kromě hlavního záměru – zdůvodnění systémovosti kategorií umělecké kritiky – řeší autor celou řadu speciálních, avšak neméně důležitých úkolů: Odůvodňuje estetičnost řady kategorií považovaných někdy za vnější a nikoli specifické pro umění, analyzuje reálné obtíže a paradoxy hodnocení umění minulých epoch, problémy filmování klasiky a mnohé další. Prakticky o každém problému, jehož se dotkne, říká něco nového, co obohacuje naši představu o zdánlivě dávno známých kategoriích, jako jsou například kategorie estetického ideálu, „tajemnosti“ krásy, povahy uměleckého detailu a řada dalších.

Je přirozené, že v tak rozsáhlé knize, chápající kritiku komplexně jako proces, jsou nutná určitá omezení. Autor nezdídkla klade zajímavé otázky, jako například lidovost umělecké kritiky, uměleckost umění, historismus kritických kategorií, rozsah knihy však neumožňuje, aby se jimi širěji zabýval. Doufáme, že v budoucnosti bude mít možnost věnovat jim (především problému konkrétně historického) více času a místa.

Knihy o metodologii umělecké kritiky jsou, zvláště mají-li monografický charakter, natolik vzácné, že musíme knihu B. G. Luk'janova přivítat jako jednu z prvních vlastovek velké diskuse o povaze současné umělecké kritiky. Tváří v tvář celé řadě destruktivních tendencí v současném buržoazním umění a pokusům o znehodnocení pokladů světové klasiky je každý teoretik povinen znovu se zamyslet nad kritérii odůvodněných soudů o umění. Kniha B. G. Lukjanova je důležitým krokem v tomto směru.

Valentina Skaržinská

Systéma obrazovanijsa i social'naja struktura (Vzdělávací soustava a sociální struktura)

Red.: Ž. Fergeová – D. Varnai

Budapešť, Institut obščestvennych nauk CK VSRP 1980, 240 s.

V rámci spolupráce akademií věd socialistických zemí se už více než 10 let uskutečňuje výzkumná činnost, jejímž cílem je přispívat k poznání sociální struktury soudobé socialistické společnosti. Existuje několik mezinárodních skupin, které se v posledním období zabývaly či zabývají mimo jiné rozvojem dělnické třídy v socia-